

<http://www.president.gov.ua/news/nove-zakonodavstvo-u-zemelnij-sferi-likviduye-smotryashih-u-44354>.

17. Перегуда Є. В. Децентралізація влади в Україні : символічні смисли та реальні інтереси / Є. В. Перегуда // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2015. – №5–6(79–80). – С. 174–183.

18. Перегуда Є. В. Про деякі політичні та соціально-економічні механізми політики децентралізації / Є. В. Перегуда // Регіональна політика і децентралізація влади в Україні в контексті євро інтеграційних процесів : Збірник наукових праць / За ред. Ю. С. Шемшученка, І. О. Кресіної. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького ; Київський університет права НАН України, 2015. – С. 202 – 211.

19. Порошенко виступає за ліквідацію подвійних реєстрів на землю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/10/7161397/>.

20. Порошенко распорядился заполнить Государственный земельный кадастр на 100% в сжатые сроки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/rus/news/poroshenko-rasporiyadilsya-zapolnit-gosudarstvennyu-1510326680.html>.

21. Пятый элемент. Когда земля сможет заменить украинцам доллар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bin.ua/top/208954-pyatyj-yelement-kogda-zemlya-smozhet-zamenit.html>.

22. Результаты местных выборов – самая точная социология электоральных настроений, - политологи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/rus/news/rezultaty-mestnyh-vyborov-samaya-tochnaya-1509460974.html>.

Рибак Анатолій Іванович, доктор технічних наук, професор, академік,

Азарова Ірина Борисівна, кандидат технічних наук,

кафедра менеджменту та управління проектами,

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ НА БАЗІ КОНЦЕПЦІЇ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

Необхідність співвіднесення темпів та напрямків розвитку людської цивілізації із оточуючим людиною середовищем та можливостями нашої планети призвела до виникнення так званої «концепції стійкого розвитку територій».

В рамках цієї концепції в 1994 р. була прийнята хартія "Міста Європи на шляху до сталого розвитку" (Ольборзька хартія) [1], Лейпцизька хартія сталого європейського міста [2], Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики) [3], та інші документи. Згідно ним, *місто стійкого зростання* - це місто, що забезпечує своїм нинішнім і майбутнім мешканцям такі умови життя і управління, які є одночасно стабільними (основні правила організації),

безпечними, гнучкими (система, відкрита для різноманітних змін), і економічно ефективними при повазі вимог екології [3].

Україна також прийняла ряд правових актів щодо стійкого розвитку її територій [4]. Актуальність такого підходу в умовах нашої держави зумовлена значними диспропорціями в економічному розвитку її регіонів та погіршенням демографічної ситуації. Так, депопуляція населення сьогодні характерна для всіх областей України. Чисельність населення країни неухильно скорочується з 1991 року [4]. На тлі зменшення населення, тенденція зростання площі населених пунктів супроводжується вкрай неефективним використанням їх територій, недостатнім розвитком інфраструктури, транспортними, комунальними і техногенними проблемами. Тому дослідження факторів сталого розвитку територій населених пунктів є актуальною науково-прикладною задачею як в сфері державного управління, так і в економічній та соціальній сферах.

Нажаль, ані в європейських хартіях, ані в вітчизняних законах не наведено конкретних показників і методик планування та моніторингу сталого розвитку територій. Звернення по необхідну інформацію до провідних наукових джерел виявляє, що більшість теоретичних концепцій та теорій регіонального розвитку виявляються недосконалими та малоприматними для практичної оцінки факторів розвитку населених пунктів у постіндустріальну епоху.

Проблемі забезпечення розвитку міст присвятили свої дослідження М. Аверкіна, О. Бойко-Бойчук, І. Буднікевич, З. Герасимчук, О. Карлова, О. Карий, А. Мельник, Г. Монастирський. Теорії та моделі розвитку територій було розроблено Дж. Бортсом, Х. Зіббертом, Г. Мюрдалем. Ф. Перру, А. Лешем, П. Потье та багатьма іншими дослідниками. Однак, у цих роботах майже не було приділено уваги механізмам визначення та вимірювання факторів розвитку територій, а також принципам впливу на них задля забезпечення сталого росту.

Зокрема, неокласичні теорії розвитку повністю ігнорують в якості факторів росту соціальні і політичні аспекти, інновації та особливості регіонів. Зростання розглядається як послідовно змінювані стани рівноваги в умовах однорідного економічного простору із вільною досконалою конкуренцією [5]. Недоліками теорій кумулятивного зростання вважаються виключення впливу на економіку регіону місцевих малих підприємств і транснаціональних корпорацій, а також відсутність розгляду впливу віддачі від масштабу і монопольної конкуренції. Прихильники нових теорій регіонального зростання недооцінили міжнародний вплив на розвиток регіонів, а також місцеві соціальні чинники та інновації. Однак, ці моделі та теорії надають цілісне уявлення про населенні пункти як частину макроекономічного середовища країни та світу, що виробляє і споживає ресурси, товари, послуги та інновації, а також безперервно обмінюється ними з оточуючим середовищем.

Підхід до визначення критеріїв сталого розвитку, що був запропонований Аверкиною М.Ф.[6], базується на припущенні, що місту як відкритій системі притаманна еквіфінальність - властивість динамічної системи різними шляхами з різних початкових станів досягати стану стійкості незалежності від стохастичних збурень у зовнішньому та внутрішньому середовищі такої системи. Подібний підхід, на думку авторів цього дослідження, є невірним через практичну неможливість відокремлення міста як відкритої системи від макроекономічних процесів. Циклічність розвитку економічних систем, до яких належать населені пункти як частини економіки країни, було доведено провідними науковцями. Зокрема, явище циклічного розвитку економіки було описано такими вченими, як Р. Дж. Хоутрі, І. Фішер, М.І. Туган-Барановський, О. Шпітхов, Г. Кассель, У. Мітчелл, А. Афталъон, Й. Шумпетер, Дж. М. Кейнс, Ф. Бродель та І. Валлерстайн. Джей Форрестер та Денніс Медоуз розробили модель, на якій довели неминучість циклічного розвитку найбільшої соціально-економічної системи - планетарної економіки, екології та народонаселення, природних ресурсів, харчового та промислового виробництва [7]. Отже, сталий розвиток міст повинен бути здійснений не через блокування або «гасіння» зовнішніх макроекономічних збурень, а через їхнє врахування для розвитку території.

Автори цього дослідження пропонують власний підхід до формування стратегії сталого розвитку територій, що базується на концепції життєвого циклу, яка знайшла своє застосування і в сфері містобудування. Розробкою деяких теоретичних і практичних аспектів у галузі вивчення життєвого циклу розвитку міських територій займалися такі вчені, як Ж. Будвіль, Ф. Котлер, П.А. Ореховський, М. Портер, І.Д. Тургель, Дж. Форрестер [7], і багато інших.

Поняття *життєвого циклу територій* населених пунктів може бути сформульовано як *керована еволюція міської системи від моменту заснування населеного пункту до моменту припинення його існування*.

У своєму розвитку міські території, відповідно до загальної концепції життєвого циклу, проходять певні фази. Дослідник П.А. Ореховський [8] виділив наступні основні фази життєвого циклу міста: фаза 1 - інтенсивне зростання; фаза 2 - сповільнене зростання; фаза 3 - стагнація; фаза 4 - занепад. Ці *фази* можуть бути визначені як *часові відрізки життєвого циклу територій з однорідними переважаючими тенденціями у зміні економічних, містобудівних, соціальних та інших показників територій*.

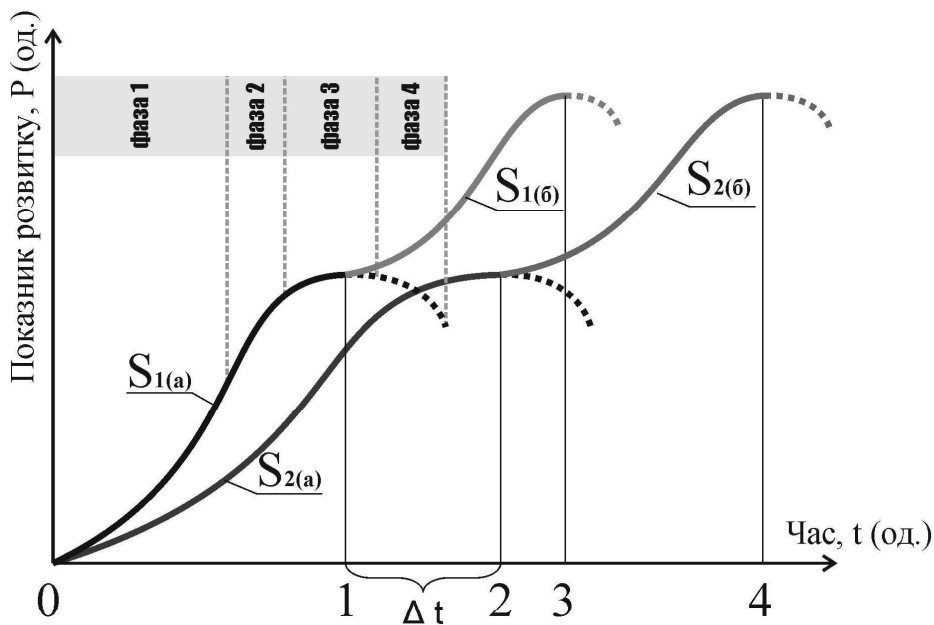
Отже, для визначення фази життєвого циклу території достатньо лише визначити ці показники та відстежувати їхні зміни. Орієнтовний перелік ендогенних показників, складений на базі запропонованої державою методики [9], наведений у табл. 1.

Перелік та характеристика ендогенних факторів розвитку регіону

Група показників за сферою визначення	Показники розвитку
1	2
Природно-ресурсний потенціал та стан оточуючого середовища	В регіоні: стан і прогностичні оцінки земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних, оздоровчих і рекреаційних ресурсів та стан природного середовища. Ззовні регіону: рівні забруднення водного та повітряного басейнів, ґрунтів, обсяги накопичення всіх видів відходів та їх видової структури, акустичний дискомфорт, електричні і магнітні поля, випромінювання і опромінювання, потужність, структура та перспективи нарощування елементів екологічної мережі (заповідники, національні природні парки, та ін.)
Економічний потенціал	Обсяги, структура, рівень використання, ступінь зношеності основних фондів, розгалуженість виробничої бази, частка наукоємних інвестиційно-спроможних галузей і підприємств, здатних до реалізації інноваційної моделі економічного зростання, ступінь кваліфікації трудових ресурсів, потужність, технічний стан та щільність інженерно-транспортної інфраструктури.
Науково-технічний потенціал	Наявність науково-дослідних, дослідно-експериментальних, упроваджуючих, інформаційних, проектних організацій, вищих навчальних закладів, їх відповідності спеціалізації економіки регіону, кількості та якісної характеристики наукових кадрів, наявності наукових розробок світового рівня, кількості отриманих патентів.
Трудовий потенціал	Існуюча та прогнозована кількість та вікова структура трудових ресурсів, їх кваліфікація, зайнятість та стан ринку праці (кількість та рівень безробіття тощо).
Туристичний потенціал	Наявність, кількісна та якісна характеристика історико-культурних (історична спадщина), природно-кліматичних та медико-санітарних умов, лікувально-оздоровчих, рекреаційних ресурсів, розвиток туристичної інфраструктури.
Рівень природно-технічної безпеки	Перелік, структура, розміщення потенційно небезпечних об'єктів та інших джерел виникнення надзвичайних ситуацій, їх розподіл за групами ризику, параметрами зон уражень (площа території, кількість населених пунктів та населення) та наслідки надзвичайних ситуацій, стан об'єктів, перелік, вартість та джерела фінансування запобіжних заходів.
Просторово-економічний потенціал (опорний каркас території)	Основні лінії та вузли соціально-економічного розвитку і тяжіння інвестицій: існуючі чи намічувані міжнародні транспортні коридори, інші інфраструктурно-комунікаційні магістралі, головні річки, узбережжя морів, прикордонні смуги та розташовані на їх перетинанні головні міста, а також зони їх стимулюючого впливу.

Але як визначити з усього переліку показників ті, що є ключовими для забезпечення сталого розвитку території?

Для цього авторами пропонується поділ цих показників на первинні та вторинні. Первинні – це ті показники, що формують тренд розвитку території. Тобто кожна нова фаза життєвого циклу території провокується зміною тренду саме у цій групі показників. Вторинні показники через деякий проміжок часу повторюють тренд, заданий первинними. Наприклад, відкриття родовища природних ресурсів призводить до надходження інвестицій у їхній видобуток. Це надалі сприяє припливу населення для роботи на створених робочих місцях. Зріст населення активує сферу будівництва, виробництва споживчих товарів та розвиток сфери послуг, і так далі. Територія розвивається. Первинними для такого циклу розвитку будуть показники ресурсного потенціалу, усі інші – вторинними. Зниження ресурсного потенціалу призводитиме до згасання життєвого циклу цього ключового показника. Це ініціюватиме вивільнення керуючою системою (адміністрацією міста) нового потенціалу розвитку для переходу до наступного життєвого циклу. Сукупність траєкторій змін усіх первинних та вторинних показників формуватиме життєвий цикл території в цілому. Графічно це представлено на рис. 1.

$S_{1(a)}$ - життєвий цикл першого первинного фактору(ів) розвитку

$S_{1(б)}$ - життєвий цикл наступного первинного фактору(ів) розвитку

$S_{2(a,б)}$ - життєві цикли вторинних факторів розвитку

Рисунок 1 – Взаємозв'язок первинних та вторинних факторів розвитку території

Залежність між первинними та вторинними факторами може бути як прямою, так і зворотною. Якщо кореляції між показниками не спостерігається, то слід шукати нову пару первинних та вторинних показників, або виключати показник з моделі розвитку території через те, що він не є ключовим.

Існування синергетичних ефектів від поєднання різних факторів розвитку, у тому числі вторинних, не заперечується моделлю. Але синергія у цьому випадку здатна лише підсилити тренд, а не створити новий.

На рис. 1 значення часового лагу Δt між початком спаду первинного фактору і спадом вторинного фактору показує ступінь інертності території щодо транслювання розвитку від первинних до вторинних факторів. Подібне явище може бути викликане накопиченням територією ресурсів та вкладених інвестицій із відповідним терміном їхньої окупності, а також іншими факторами. Цей часовий буфер може бути використаний для пошуку та впровадження нової стратегії росту, сформованої на базі наступного ключового фактору розвитку. Тому саме первинні показники є ключовими для забезпечення сталого розвитку території.

Запропонована авторами дослідження модель на базі концепції життєвого циклу дозволяє відстежувати розвиток територій за ключовими показниками та формувати ефективну стратегію їх сталого розвитку. Напрямами подальших досліджень може бути побудова математичної моделі життєвого циклу за статистичними даними конкретної території та визначення на базі неї стратегії її сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Міста Європи на шляху до сталого розвитку [Електронний ресурс]. – 1994. - Режим доступу: http://gov.cap.ru/SiteMap.aspx?gov_id=11&id=915228
2. Лейпцизька хартія сталого європейського міста [Електронний ресурс]. – 2007. - Режим доступу: http://www.2030.poltava.ua/files/Leipzig-Charta_RU.pdf
3. Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики) [Електронний ресурс]. – 2007. - Режим доступу: <https://rm.coe.int/1680718943>
4. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 № 1359-XIV [Електронний ресурс]. - Верховна рада України. Офіц. сайт. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
5. Гаджиев, Ю.А. Зарубежные теории регионального экономического роста и развития / Ю.А Гаджиев // Экономика региона. – 2009. - №2. – С.45-62.
6. Аверкина М. Ф. Формування критеріїв забезпечення стійкого розвитку міста за закономірністю еквіфінальності / М.Ф. Аверкина // Бізнесінформ. – 2013. - № 4. - С.97-101.
7. Форрестер Дж. Динамика развития города. М.: Прогресс, 1974.
8. Ореховский, П.А. Муниципальный менеджмент: учеб. пособие / П.А. Ореховский. – Барнаул; Обнинск: Изд-во Алт. ун-та, 2008. – 163 с.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку: Наказ Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України №224 від 29.07.2002. [Електронний ресурс]. – матеріали порталу «Закони України». Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>